

UDK 81'255.4:398.8(=163)
821.131.1.09 Tommaseo, N.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 12. 5. 2016.
Prihvaćen za tisak: 2. 12. 2016.

BOŠKO KNEŽIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za talijanistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23 000 Zadar
boknezic@unizd.hr

"MARCO KRAGLIEVICH S'È DESTO. L'HAN VISTO IN CROAZIA" – TOMMASEOV PRILOG AFIRMACIJI SLAVENSKE NARODNE POEZIJE

Rad se bavi odnosom Nikole Tommasea i hrvatskoga jezika te slavenske književne tradicije općenito s posebnim osvrtom na prijevode slavenske narodne poezije na talijanski jezik koji su pridonijeli njezinoj afirmaciji na zapadnoj obali Jadrana. Zajednički nazivnik svih analiziranih književnih priloga objavljenih u zadarskom listu *Rivista Illustrata* 1894., 1895. i 1897. godine sveslavenski je junak Kraljević Marko, mitološka spona slavenskoga jedinstva. Tommaseovi prijevodi i zanimanje za slavensku narodnu poeziju kao jedinu istinsku manifestaciju duha i najveći plod slavenskoga kreativnog genija posebno su važni u kontekstu njezine afirmacije izvan granica slavenskoga svijeta gdje je zbog nedostatka prijevoda ostala neotkrivena. U drugome su dijelu članka na nekoliko primjera ilustrirane prevoditeljske tehnike korištene prilikom prijevoda narodne poezije iz čega se može izvesti zaključak da su slavenske i romanske književne i kulturne tradicije duboko prožete i ukorijenjene u otočentesknoj Dalmaciji.

KLJUČNE RIJEČI: *dalmatinska periodika na talijanskome jeziku, Marko Kraljević, Nikola Tommaseo, slavenska narodna poezija, talijanski prijevodi slavenske narodne poezije*

1. UVOD

Odnos najplodnijega dalmatinskog pisca 19. stoljeća, Nikole Tommasea (Šibenik 1802. – Firenca 1874.), prema hrvatskome jeziku, ili kako ga on naziva ilirskome¹ ili slavenskome, može se kontinuirano pratiti od jeseni 1839. godine kada Šibenčanin pohodi Dalmaciju prvi put nakon odlaska iz roditeljske kuće i kratkoga boravka

---

¹ Dok je Tommaseo obnašao dužnost ministra prosvjete u Maninovoj vladi u Veneciji, 6. travnja 1848. godine u tome je gradu otvorena katedra ilirskoga jezika. (Roić 2008: 109). U Stullijevu *Vocabolario italiano-illirico-latino* pridjev "illirico" objašnjen je kao "slovinski, hrvatski, horvatski, hârvatski" (Zorić 1958: 63).

u rodnome gradu 1824. godine². Za vrijeme boravka u Šibeniku Tommaseo uči jezik majke i predaka pod naklonim i strpljivim vodstvom Spiridona Popovića³ te je svega nakon osam sati poduke bio u stanju, uz pomoć učitelja, napisati elegijsku prozu na ikavsko-štokavskome narječju (Zorić 1979: 542–543). Obično se smatra da je Tommaseo na slavenskome jeziku objavio svega četiri djela, već spomenutu elegiju majci *Vidio sam zvizdu nove svitlosti*⁴, napisanu 1839. i objavljenu godinu dana kasnije, *Iskrice*, koje je Kukuljević dobio od Špire Dimitrovića i koje je objavio u Zagrebu 1844. godine te rukopisna djela *Pjesme puka dalmatinskoga*⁵ i *Spisi starog kaluđera*. S druge strane, Zorićev je popis Tommaseovih djela napisanih na slavenskome jeziku znatno veći⁶. Što se pak tiče Tommaseove prevoditeljske djelatnosti, kapitalno djelo predstavlja njegov prijevod slavenske narodne poezije

² Hrvatski je jezik Tommaseo morao čuti mnogo ranije budući da je u roditeljskoj kući u Šibeniku bio okružen slugama Hrvatima. Osim s majkom, hrvatski je kao dječak govorio s nekim vršnjacima i poznanicima poput Ferdinanda Pellegrinija i Stefana Ivačića (Zorić: 1958: 68–69), a prema nekim je podacima sa sedam godina svojom rukom prepisao narodnu pjesmu *Ženidba Dušanova* (Astaldi 1966: 13). U odmakloj dobi Tommaseo se prisjeća slavenske molitve svoje majke koju ponavlja svake večeri: "[...] preghiera che in lingua illirica recitava la buona nostra madre ogni sera: trentaquattr' anni dopo la morte di lei, nell'agosto del 1871, la apprendo in Firenze da mia sorella, per dirla nella lingua stessa ogni sera, e la traduco alla meglio, che i miei figlioli la serbino, e si ricordino pienamente di noi" (Ciampini 1944: 6). Pirjevec je, s druge strane, mišljenja da je Tommaseovu uhu, naviknutom na elegantan talijanski jezik, kao dječaku hrvatski jezik zvučao grubo i odbojno: "Dell'illirico, ricca e soave e poetica lingua parlata dalla servitù e dai contadini non sentivo le bellezze, e non curavo d'apprenderle bene" (Pirjevec 1977: 42).

³ Tommaseo je Popovića upoznao 1839. godine u Šibeniku nakon povratka iz prvoga egzila. Spiridone (Špiro) Popović, sin Bože, podrijetlom iz Kotora i Fiorine Jović, rodio se 20. srpnja 1808. u Šibeniku gdje je proveo najveći dio svojega života. Nakon završene gimnazije u Sremskim Karlovcima 1826. godine zbog očeve smrti vraća se u Šibenik gdje od 1829. do 1834. godine radi kao tajnik episkopa Josifa Rajačića. Bio je pjesnik, prevoditelj Scotta, Tommasea, Lamartinea, Bođanskog i drugih te suradnik u hrvatskim i srpskim novinama. Podržavao je Gajev ilirski pokret u Dalmaciji, a 1839. godine u Šibeniku je bezuspješno pokušao otvoriti prvu čitaonicu. Umro je u Šibeniku 12. rujna 1866. godine (Zorić 1967: 169–170). Popović je umro pod zagonetnim okolnostima bez nasljednika, a pokopan je krišom i bez pratnje jer se proširila priča da je umro od kolere. (Tomaseo 1898: 9). Pisao je pjesme (objavio ih je samo devet), putopise i prijevode s talijanskoga, njemačkoga, engleskoga i francuskoga koje je često objavljivao pod pseudonimom Svetozar Šibenčanin. Godine 1846. u suradnji s Antom Kuzmanićem pokušao je pokrenuti list na hrvatskome jeziku *Maslina*, ali je zamolba odbijena zbog njegovih veza s Tommaseom. Detaljnu bibliografiju Špire Popovića donosi Borivoje Marinković (1960: 373–382). Na pravoslavnome groblju sv. Spasa u Šibeniku još je uvijek sačuvan, iako teško čitljiv, epitaf na staroslavenskoj ćirilici koji je na nadgrobnome spomeniku Popoviću napisala njegova supruga Rosa Takelmajer: Spiridonu Popoviću / iz Šibenika / ljubitelju slavenske i njemačke književnosti / revosnome zaštitniku / prava ovog pravoslavnog obštetva / poštenome građaninu / po tri puta prisjedniku ove občine / blagostanje koe djelom ljubljšće / prestavio se 12. septembra 1866 / u 58 godini života svoga / udovica njegova / položi.

⁴ Godine 1841. elegija je ponovno objavljena u trinaestome broju *Danice Ilirske* 27. ožujka u posebnome svesku pod naslovom *Suze sina zahvalnoga. Od Tommasea, Ilira Dalmatinskoga* (Bonazza 2004: 189). Originalni se rukopis čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu zajedno s Tommaseovim prijevodom na talijanski jezik. Rukopis je Tommaseo poklonio Popoviću s posvetom: "A / Spiridone Popovich / maestro suo e correttore / questo frutto dei primi otto giorni di studio / per memoria / l'autore" (Zorić 1958:85).

⁵ Tommaseov je esej, odnosno predgovor neobjavljenoj zbirci *Canti del popolo dalmata*, nadahnut Mickiewiczovim predavanjem u Parizu, izašao 1844. godine u padovanskome listu *Giornale Euganeo* pod talijanskim naslovom *Dei canti del popolo dalmata*, odnosno u hrvatskome prijevodu Ivana Augusta Kaznačića u *Zori dalmatinskog* 1845–46 (Zorić 1979: 543).

⁶ U djela napisana na slavenskome jeziku Zorić ubraja *Della sapienza riposta nelle radici della lingua illirica*, koje Tommaseo piše na talijanskome jeziku te ih potom uz pomoć jednoga poljskog političkog prognanika na Krfu prevodi na slavenski, više od pedeset Tommaseovih pisama upućenih južnim Slavenima, kao i pjesmu posvećenu supruzi Diamante Pavello, napisanu bez ičije pomoći, ali prepunu gramatičkih i jezičnih pogrešaka (Bonazza 2004: 187).

koju je sakupio Vuk Karadžić, objavljen u zbirci *Canti popolari toscani, corsi, illirici, greci*⁷ 1841. i 1842. godine u Veneciji⁸. Zorić drži da su Tommaseovo bavljenje narodnom poezijom, njegov prevoditeljski, kritički i sakupljački posao od izrazite važnosti u procesu političkoga i nacionalnoga sazrijevanja dalmatinskih intelektualaca⁹ o čemu svjedoče i njegovi kontakti s hrvatskim književnicima poput Kukuljevića, Ivičevića, Gaja, Vraza i Preradovića. Smatra se da je Tommaseo za života prikupio više od 300 dalmatinskih narodnih pjesama koje je htio objaviti uz Kukuljevićevu pomoć¹⁰; dio spomenutoga materijala objavila je Matica hrvatska u svojem prvom izdanju *Hrvatskih narodnih pjesama* 1896. godine. Nakon odlaska s Krfa i za vrijeme drugoga egzila raste Tommaseovo zanimanje za slavenske narodne pjesme, posebno za one koje je sakupio Vuk Karadžić¹¹. Njegova razmišljanja o slavenskome jeziku, narodnosti i poeziji objedinjena su u kultu Kraljevića Marka, "simbola narodne duše i povijesne sudbine u prošlosti i budućnosti naroda" (Zorić 1979: 543) koji je temeljna ličnost već spomenutog eseja *Dei canti del popolo dalmata*¹².

⁷ U šesnaestome broju *Danice Ilirske* od 17. travnja 1841. godine objavljen je Tommaseov esej *Narodne pisme toškanske, korsikanske, ilirske i garčke: sabrane i razjasnjene po Nikoli Tomaseu, s izvornim děcem istoga spisatelja*. Radi se o hrvatskome prijevodu eseja *Canti popolari toscani, corsi, illirici, greci, raccolti e illustrati da N. Tommaseo, con opuscolo originale del medesimo autore* objavljenoga 1841. godine u *Favilli* u kojemu Tommaseo predstavlja čitateljima svoja četiri sveska narodnih pjesama i u kojemu najavljuje objavljivanje *Scintilla* (Bonazza 2004: 189).

⁸ Objavljeno je djelo važno ne samo u svjetlu proučavanja narodne poezije među slavenskim narodima već i zbog uloge koju je odigralo u afirmaciji narodne poezije u Italiji. Ermolao Rubieri u svojem djelu *Storia della poesia popolare italiana* ubraja Tommasea u prvu impulsnu fazu razvoja talijanskoga folkloru zajedno s Leopardijem, Carrerom i Viscontijem, dok Giuseppe Cocchiara, ističući Tommaseov inovativni element koji je omogućio proučavanje narodne poezije kroz prizmu filologije i etnografije, smatra Šibenčanina predstavnikom druge, eksperimentalne faze razvoja talijanskoga folkloru (Leto 1995: 222).

⁹ O ugledu koji je Tommaseo uživao u Dalmaciji svjedoči i činjenica da ga je Stipan Ivičević nazvao "suncem dalmatinskog planetarnog sistema", da su mu Ana i Marko Antun Vidović, Mihovil Jerolim Granić i drugi pisali talijanske i hrvatske pjesme te da su mu u Šibeniku, na vijest o padu apsolutizma u ožujku 1848. godine, priredili manifestacije na kojima se uzvikivalo "da živi osloboditelj naš Tommaseo" (Zorić 1961: 553).

¹⁰ Od velike su pomoći Tommaseu prilikom prikupljanja pjesama bili Špiro Popović, Marko i Ana Vidović, Francesco Carrara, Buljan iz Sinja, Giovanni Buratti i šibenski zanatlija Vlače (!) (*Rivista Illustrata*, 15. 6. 1897.). Šibenskog prikupljača narodnih pjesama Nikole Blaće (1794. – 1853.) Tommaseo se prisjeća u pismu Popoviću od 15. listopada 1839. (Zorić 1958: 78).

¹¹ Tommaseo se Karadžiću, kojega je držao "uomo della lingua e delle lettere serbiche più benemerito d'un'intera accademia", obratio za pomoć, tražeći ga da mu ukaže na izvor iz kojega se najbolje može saznati o povijesti Srbije. Karadžić mu savjetuje *La Turquie d'Europe* objavlvenu 1840. godine u Parizu (Pirjevec 1977: 58). O Karadžićevoj ulozi sakupljača narodnih pjesama Tommaseo piše: "Noi abbiamo ne' canti raccolti da Vuk un tesoro di poesia invidiabile ad ogni nazione antica e moderna" (Roić 2008: 104). Zanimljivo je spomenuti što Vuk, sakupljajući narodne pjesme, piše o stanovnicima Tommaseova rodnoga Šibenika: "Čeljad u Šibeniku dosta bezobrazna; n.pr. žene psuju kao ljudi. Prosjaka ima dosta, mnogi gotovo goli, a đekoja djeca oko 15 godina sasvijem gola" (Andrić 1976: 93).

¹² Kraljević Marko bio je književna inspiracija talijanskomu pjesniku Francescu Dall'Ongaru koji je djelomice objavio svoju dramsku verziju mita o Kraljeviću Marku, *La resurrezione di Marco Cralievic*, napisanu na Tommaseov poticaj te Preradoviću koji 1848. godine u Italiji piše dramu o Kraljeviću Marku (Zorić 1979: 543–544). Preradovićevu je dramu djelomično preveo Chiudina, dok pjesme posvećene Marku koje počivaju na zajedničkim vrijednostima, iako se razlikuju po jeziku na kojemu su spjevane, imaju ulogu poveznice među slavenskim narodima budući da njihov doprinos nije samo književni: "[...] e come la poesia dell'arte rivela il genio d'un poeta, così la poesia popolare rivela il genio della nazione" (*Rivista Illustrata*, 15.7.1897.).

2. AFIRMACIJA SLAVENSKE NARODNE POEZIJE U DALMATINSKOJ PERIODICI NA TALIJANSKOME JEZIKU U ZADNJEMU DESETLJEĆU 19. STOLJEĆA – PRINOS DUJMA SREĆKA KARAMANA

Dalmatinsko je novinstvo na talijanskome jeziku tradicionalno vezano uz Zadar koji je po broju hrvatskih listova do 1920. godine bio odmah iza Zagreba (Balić-Nižić 2007: 10), dok je u razdoblju od 1870. do 1914. godine u Zadru izlazilo oko 26 časopisa i periodika na talijanskome jeziku (Balić-Nižić 1998: 18). Detaljni pregled zadarske periodike na talijanskome jeziku u međuratnome razdoblju donosi Nedjeljka Balić-Nižić u svojem doktorском radu (Alacevich 1930: 58–59; Perini 1937; Cace 1958: 11–30; Cella 1974 v. Balić-Nižić 2007: 11) gdje se osvrće i na suvremena istraživanja u tome području te tematike i teme u okviru hrvatske kroatistike i talijanistike (Roić 1989: 261–308, Badurina 1992: 325–371; 1994: 365–477; 1995: 225–257; Roić 1999: 73–79 v. Balić-Nižić 2007: 12). Što se tiče listova na hrvatskome jeziku, u Zadru su od 1806. do 1920. godine izlazila 82 časopisa i lista, dok je u razdoblju od 1900. do 1915. godine na hrvatskome jeziku izlazilo 28 listova i časopisa¹³.

Doimo Fortunato Karaman¹⁴ u listu *Rivista Illustrata*¹⁵ u sedamnaest nastavaka objavljuje zanimljiv članak o Kraljeviću Marku *Marco Kraljević, L'Eroe della poesia popolare slava*¹⁶ (*Rivista Illustrata*, 15. 2. 1897.) nadahnut Tommaseovim zanimanjem za toga sveslavenskog junaka, kao i njegovim djelom *Intorno a cose dalmatiche e triestine*, objavljenim 1847. godine u Trstu¹⁷. O Kraljeviću Marku zna se vrlo malo povijesnih podataka, neki ga smatraju izmišljenim likom koji utjelovljuje sve vrline južnoslavenskih naroda, drugi pak ne negiraju njegovo postojanje, ali dovode u sumnju navode narodnih pjesama koje su glavni izvor informacija o Marku. Već u uvodnome dijelu Karaman iznosi svoj stav o Marku i njegovoj ulozi u južnoslavenskome svijetu: "On je junak pjesama iz viteškoga razdoblja, jugoslavenski Herkul, on nas podsjeća na mitološke Gigante; on je istinska, veličanstvena i uzvišena personifikacija, iskristalizirana povijest slavenskoga naroda koja je u Marku personificirala samu sebe"¹⁸ (*Rivista Illustrata*, 15. 2. 1897). Pokušavajući rasvijetliti lik Kraljevića Marka s povijesnoga gledišta,

¹³ Donosimo naslove samo nekih (prema Maštrović 1954): *Croatia* (1899.–1903.), *Glasnik matice dalmatinske* (1901.–1904.), *Tabulatum* (1901.–1904.), *Hrvatska riječ* (1905., 1906.–1907., 1914.), *Lovor* (1905.), *Pučki glas* (1906.), *Zadarski list* (1907.), *Gospodarski vjesnik* (1908.–1917.), *Dalmatinski Hrvat* (1910.–1913.), *Štampa* (1910.), *Dalmatinski glas* (1911.), *Mlada Dalmacija* (1914.), *Napredak* (1914.), *Narodni učitelj* (1914.), *Šaljiiva Dalmacija* (1914.), *Osvit* (1915.)

¹⁴ Splićanin Doimo Fortunato Karaman (Dujam Srećko Karaman), sakupljač narodnih pjesama i autor djela *Marjanska vila ili sbirka narodnih pjesama sakupljenih u Spljetu* (1885., 1889.), uz Andriju Kašića Miošića najozbiljnije se bavi narodnom poezijom. U Splitu je Karaman 1899. godine objavio esej *Gli slavi e la poesia popolare*.

¹⁵ Dvotjednik, izlazio u Zadru u Stabilimento tipografico di Spiridone Artale, od 1899. do 1943.; odgovorni urednik Luka Vitaliani.

¹⁶ Članak je prvi put objavljen u Trstu 1883. godine.

¹⁷ Novac zarađen od prodaje ove knjižice s posvetom gradu Trstu ("Alla città di Trieste / questa tessera ospitale / Uno Slavo"), Tommaseo je poklonio gladnima svojega rodnog Šibenika.

¹⁸ "Esso è l'eroe dei canti dell'epoca cavalleresca, è l'Ercole degli Jugoslavi, ei ci ricorda i Giganti della mitologia; è la vera, grandiosa e sublime personificazione, la storia cristallizzata del popolo slavo, il quale in Marco ha personificato se stesso." Autor ovoga rada ujedno je i autor svih prijevoda s talijanskoga jezika.

autor donosi kratak pregled srpske povijesti od vremena cara Dušana Silnog Nemanjića i njegova devetnaestogodišnjega sina Uroša Blagog kojemu je carstvo preoteo dotadašnji upravitelj Prištine Vukašin Mrnjačević, koji je prema predaji ubio Uroša 2. prosinca 1367. godine u lovu na Šar planini¹⁹. O ovoj izdaji Dušanove ideje progovara i Njegoš, "srpski Dante", u svojem *Gorskome vijencu*, podsjeća Karaman koji osnovnim problemom koji koči razvoj svih slavenskih naroda drži neslogu: "Nesloga, ta rana Slavena koja još uvijek krvari, bila je uvijek razlog njihovih nesreća. On je uvjeren, da je ovaj narod uvijek bio složan, danas ne bi bio tako bijedno rasut iznad zemlje"²⁰ (*Rivista Illustrata*, 1. 3. 1897.). Tommaseo u *Spisima starog kaluđera*, djelu nadahnutom srpskom narodnom pjesmom *Il banchetto di Dusciano imperatore*²¹, također navodi neslogu kao glavni razlog nesreće, sužanjstva i krnjega osjećaja nacionalne pripadnosti²². Metaforu slavenskih naroda poput sjemena razbacanih vjetrom sudbine nalazimo u drugoj *Iskrici*²³, dok u *Kaluđeru* Tommaseo nudi rješenje slavenskoga pitanja ujedinjenjem svih slavenskih zemalja: "Vrijeme je već, o slavenska bratjo, da se razumjemo, da srušimo zid koji nas rastavlja, da opet u jedno stavimo drago nasljedje česti i dike" (Tommaseo 1976: 618).

Raspravljajući o sveslavenskome problemu nesloge u okviru dalmatinske mikrosredine,²⁴ Šibenčanin rješenje vidi u crkvenome jedinstvu²⁵ i kleru koji bi trebao, u nekim slučajevima, osim duhovnoga preuzeti i svjetovno vodstvo²⁶:

¹⁹ Njegoš etiketira Vukašina kao jednoga od najvećih izdajnika u povijesti zajedno s Borisom Godunovim: "Pokoljenja djela sude, što je čije daju svjema! / Na Borise, Vukašine opšta grmi anatema" (Petrović 2005: 6).

²⁰ "La discordia, questa piaga degli Slavi, che tuttavia sanguina, fu sempre la causa da cui ebbero origine le loro sventure. Egli è certo che se questo popolo fosse stato sempre concorde, oggi non sarebbe sparso così miseramente sopra la terra."

²¹ Naslov u izvorniku glasi *Kako se krsno ime služi*.

²² "Slavenski narodi, kao sestre koje iz djetinstva podjeljene živiše neznajući jedna za drugu, obštu porodicu zaboraviše: a eto čuše iz daleka žubor koj ih na staro njihovo poreklo opomenu; začuše glas s'neba govoreći 'spomenitese sestarah, koje vam dade Bog', začuše drugi glas u sercu svome, kao glas matere, koja sve njih k'njedru svome milostivo zvaše" (Tommaseo 1976: 616).

²³ "Vjetar baca simo tamo sitna sjemena, a svako će velikim stablom uzrasti" (Tommaseo 1888: 11).

²⁴ "Ma la concordia è bene ai Dalmati ignoto: che uscire del proprio territorio, della bottega propria, gli è ai più come visitare il deserto" (Tommaseo 1840: 12).

²⁵ "Chi sa che in Dalmazia sparisca appoco appoco questa fatale duplicità? Non è la sola ma intanto è quella che importa più, e che ha fatto il più gran male" (Tommaseo 1840: 129).

²⁶ Čistu suprotnost Tommaseovim neogvelfističkim idejama pronalazimo u njegovim stavovima o Njegošu, duhovnome i svjetovnome vladaru Crne Gore, kojemu Tommaseo zamjera servilnost prema Rusiji i caru Nikoli: "A ti, slugo njegova, i popečitelju bezbožnog terga, koj od njega primaš milostinju [...] ti koji nisi ni pop, ni vojnik, ni knjaz [...]Kako oprati smrad novčani, koj se teže oprati dade, nego smrad kervi? Cerna je gora već predgradje Petrograda. [...]Ti pogazi odeždu svoju svešteničesku; podera ustav koj te slobodnog vezaše sa slobodnim ljudima [...]" (Tommaseo 1976: 610–612). Većina znanstvenika koja se bavi ovom problematikom razloge Tommaseova sukoba s Njegošem pronalazi u političkim razmimoilaženjima 1848. godine; Zorić, s druge strane, na temelju Tommaseova pisma Popoviću iz 1845. godine u kojemu Tommaseo naziva vladiku "animo volgare", zaključuje da je sukob postojao i prije 1848. te da je Tommaseo zamjerao Njegošu preveliku modernizaciju Crne Gore koja, po njegovu mišljenju, vodi u propast zemlje (Kilibarda 2004: 202–213 i Zorić 1975: 222). Tommaseo se mnogo ranije sukobio i s Njegoševim prethodnikom Petrom I. Petrovićem koji se zalagao za slavensko ujedinjenje pod ruskim protektoratom čija bi članica trebala biti i Dalmacija s glavnim gradom Dubrovnikom. Tommaseo se, s druge strane, protivio savezu s Rusijom, a kao glavni grad Dalmacije u slavenskoj zajednici vidio je svoj rodni Šibenik (Milutinović 1967: 751).

"Samo religija može ovu različitost učiniti bezazlenom i moćnom ujedinivši je u dostojnome cilju. Kler koji je uvijek bio čuvar ili pokretač uljudbe, samo kler može opet oživjeti Dalmaciju"; "Biskupi mogu u Dalmaciji, više nego u drugim zemljama, učiniti religiju upraviteljicom uljudbe: ne one uljudbe koja zamjenjuje kavu rakijom, trešetu murom..."²⁷ (Tommaseo 1840: 100, 154).

Za razliku od Tommaseovih gotovo neogvelfskih stavova, Karaman drži upravo religiju jednim od najvećih elemenata koji pridonose neslozi slavenskih naroda: "Religija nije bila posljednja koja se urotila protiv slavenskoga nacionalnog jedinstva, donoseći Kostantinopolu i Rimu profit na štetu cijele Europe"²⁸ (*Rivista Illustrata*, 1. 3. 1897.). U prvome se dijelu članka u kojemu je opisan životni i profesionalni put te transformacija Marka Mrnjačevića u slavenskoga junaka Kraljevića Marka²⁹, primjećuje velika disharmonija između povijesnih činjenica i narodne usmene tradicije³⁰; Kraljević Marko, za povijest potpuno nebitan vladar, u narodnoj poeziji i vjerovanju postaje mitološki junak koji utjelovljuje sve vrline slavenstva³¹. U podnaslovu *Marco Kraljević nella credenza e nei racconti popolari* pokušava se, na tragu Tommaseove misli, analizirati lik Kraljevića Marka u okviru usmene narodne predaje: "Okolo Marka pjevajući oblijeću narodne tradicije, poput ptica raznolikoga pjeva i boja na zelenkastim vrhovima planina. U njemu su stoljećima ujedinjeni veselje i slava i nada cijeloga naroda"³² (*Rivista Illustrata*, 15. 3. 1897.). Marko, zaključuje autor, predstavlja narod u svim njegovim pogledima: "kako je to lijepo rekao veliki Nikola Tommaseo, ponos Dalmacije: 'on je živa slika cijeloga naroda: tako vjerno Ahil ne predstavlja ćud Grka iz junačkih vremena, kao što naš Marko predstavlja ćud Slavena u vremenima nakon turskih osvajanja'"³³ (*Rivista Illustrata*, 15. 3. 1897.). Tommaseovo i Karamanovo viđenje Kraljevića

²⁷ "Solo la religione può questa varietà fare innocua e possente, raccogliendola a degno fine. Il clero, che dell'incivilimento vero fu sempre o fondatore o custode, il clero solo può rigenerar la Dalmazia"; "I vescovi, più che in altri paesi, possono in Dalmazia fare la religione d'incivilimento ministra: non già di quell'incivilimento che sostituisce il caffè all'acquavite, il tresette alla mora."

²⁸ "La religione stessa non fu l'ultima a congiurare contro la concordia nazionale degli Slavi, di cui Costantinopoli e Roma soltanto trovavano profitto a danno dell'Europa intera."

²⁹ Nakon gubitka krune Marko odlazi u Prilep gdje dobiva nadimak Kraljević. Nemajući drugoga izbora, zajedno s braćom Andrijom i Mitrom postaje turski vazal. Najveći dio svojega života Marko je proveo u Makedoniji, gdje mu je u blizini Skoplja i posljednje počivalište. Karaman donosi i tekst epitafa s Markova groba iz manastira sv. Dimitrija, danas poznatijega kao Markov manastir: "V Hrista Boga blagovjerni kralj Marko klitar svetoga hrama i vječna mu pamjat." Na zidu spomenutoga manastira do današnjega je dana sačuvana freska s likom Kraljevića Marka, jedini poznati prikaz toga vladara, popraćen tekstom: "V Hrista Boga blagoverni sin previsokago kralja Vukašina klitor Marko" (*Rivista Illustrata*, 15. 2. 1897.).

³⁰ U narodnim je pjesmama Marko prikazan dvojako. U pjesmama u kojima je Marko slobodni kraljević opisuje se kao junak pun vrlina, dok je Marko kao turski vazal prikazan kao brutalni ovisnik o vinu kojega ne krasi viteške vrline.

³¹ Marko nije sudjelovao ni u Kosovskoj bitci koja simbolizira borbu dvaju svjetova, tradicija i kultura, islamskoga i kršćanskoga, a u narodu je poznatiji primjerice od Miloša Obilića od čije je ruke poginuo sultan Murat.

³² "Intorno a Marco volano cantando le tradizioni del popolo, come uccelli di varia voce e colore sulle cime verdeggianti di parte montana. In lui raccolgonsi le gioie e le glorie e le speranze della nazione intera per secoli."

³³ "E come ben disse quella gloria dalmata, il grande Niccolò Tommaseo: 'esso è l'immagine viva della nazione tutta quanta: nè così fedelmente Achille rappresenta l'indole greca de' tempi eroici, quanto Marco nostro la slava dei tempi che succedettero alla ottomana conquista'".

Marka, slavenske varijante španjolskoga Cida, vječnoga borca protiv islama, junaka u kojemu je utjelovljeno pet stoljeća povijesti slavenskih naroda, njihovi običaji, vjerovanja i odnosi sa susjednim narodima Mađarima, Turcima, Albancima, Venecijancima i Nijemcima, u potpunosti se poklapaju i međusobno nadopunjuju.

U trenutku opadanja političke moći srpskoga kraljevstva u narodu se javlja potreba za mitovima o slavnoj prošlosti i u tome trenutku Marko od običnoga despota kojega ne krasi junačke vrline postaje mitološki slavenski junak³⁴ čija se besmrtnost povezuje s besmrtnošću naroda. Prema legendi Marko nije mrtav, već poput Wilhelma Tella spava zajedno sa Šarcem u pećini na planini Urvini prekriven dugom sijedom bradom, dok je njegov povratak navještenje ponovnoga rođenja jugoslavenskih naroda³⁵. Posebno zanimljivom držimo priču o Markovoj besmrtnosti, njegovu povratku³⁶ i suzama, simbolu patnje cijeloga naroda.

U podnaslovu članka *Letteratura dei canti popolari* Karaman se bavi narodnim pjesmama koje su po njegovu mišljenju najveći plod slavenskoga kreativnog genija koji nije prošao neopaženo ni među talijanskom elitom čiji istaknuti član, splitski gradonačelnik Antonio Bajamonti, slavenske narodne pjesme opisuje kao "que' gentili fiori del popolo, che qual sacro deposito tramandano i sentimenti, i dolori e le glorie avite". Posebno važnom autor drži Tommaseovu ulogu u procesu afirmacije narodnih pjesama nepravedno bačenih u književni zaborav:

"Dobro je govorio Tommaseo koji je od običnoga naroda uvijek crpio velike ideje: 'Ova su istraživanja draga poput hodočašća u domovinu i na oltar svakojake poezije i ljubavi. Ova su dva plamena, niknula u duši skromnoga naroda, vječna i od tamo se šire prema onome dijelu književnosti i civilizacije'. Dok u biseru hrvatske književnosti, svojim *Iskricama*, dodaje: 'U pjesmama je naša povijest, tamo tražimo naše dobro i zlo. Drugi narodi naše pjesme čitaju i prevode, dive im se: mi ih se stidimo ili ih ismijavamo;

³⁴ Marko je prema nekim podacima rođen u Lovreću pored Imotskoga, o čemu svjedoče neki toponimi, ali i veliki broj obitelji koje nose prezime Mrnjačević. Andrija Kačić Miošić u pjesmi *Vukašin i Uroš* također kao mjesto Markova rođenja spominje Lovreć, zbog čega Mihovil Pavlinović drži da je Marko bio rodom Hrvat: "Kraljević Marko, rodom Hrvat, postojbinom i odgojen Srbim, postao je živom slikom vrlina i mahna srbskih, te donekle i hrvatskih; pa s'toga svi jednako spominjemo i jednako pjevamo". U trideset drugome broju *Zore Dalmatinske* 1847. godine Ante Kuzmanić donosi opis Lovreća i spominje neke toponime poput "skakala Kraljevića Marka" koji potvrđuju teoriju o mjestu Markova rođenja (*Rivista Illustrata*, 1. 4. 1897.). Brojni toponimi u Hrvatskoj mogli bi se povezati s Kraljevićem Markom; pored Gaboša u Slavoniji postoji "brežuljak Kraljevića Marka" a pored Karlovca nizina "kopito Kraljevića Marka" (*Rivista Illustrata*, 15. 4. 1897.).

³⁵ Legenda o Marku nalikuje na priču o Barbarossi koji na planini Kiffhauser čeka dan svojega povratka, ali i na legendu o albanskome junaku Skenderbegu i maču kralja Artura.

³⁶ Tommaseo u eseju *Dei canti del popolo dalmata* govori o povratku Kraljevića Marka koji je za mjesto svojega buđenja odabrao Pokrovnik, malo selo u šibenskome zaleđu, mjesto u kojemu je Špiro Popović imao imanje: "Egli non è morto, ma dorme. Allato ha la spada, ch'è mezzo fuori del fodero: e quando un non so qual moto soprattra o sottera la farà tutta uscire, il suono del ferro desterà Marco nostro; e s'alzerà rinvigorito dal riposo de' secoli; pieno delle memorie de' secoli; e verrà quasi fiume ingrossato d'acque per lunghissima via da lontana terra abbondanti. Egli dorme; e sogna intanto, tra le prodezze e i dolori del passato, le consolazioni e i sacrifici avvenire. Sublime e bene augurata imagine della immortalità de popoli, e della immortalità de'diritti. Iddio fece sanabili le nazioni della terra: che, se non per propria volontaria dissoluzione, non muoiono mai. La giustizia riposa nascosta e dorme per infino al dì destinato; ma non conosce la morte. Favola piena di vero è questa tradizione del popolo; tradizione meno di poesia, che di fede. E tutto il popolo tuttavia crede in essa. Mesi fa, un povero villico di Pcrovnic, paesello tre ore sopra Sebenico, va un giorno al padrone, e con gioia gli dice, 'Buona novella, padrone! Marco Kraglievich s'è desto. L'han visto in Croazia'" (Tommaseo 1847: 20–21).

barbarska neuljudnost! Sakupimo, braćo, naše blago, prije nego ga vjetar vremena rasprši"³⁷ (*Rivista Illustrata*, 15. 5. 1897.).

Narodne su pjesme bile nadahnuće mnogim velikim književnicima svjetskoga glasa, dok su najuspjeliji nacionalni spjevovi poput *Gorskoga vijenca* i *Smrti Smail-age Čengića* nastali imitiranjem narodne poezije, po Tommaseovu mišljenju jedine istinske manifestacije duha: "Od naroda ili od onih koji su najbolje narod osjećali, uzeli su veliki pisci toplinu, život, pokret nadahnut riječima: i kako se malo po malo narodna književnost udaljava, postaje sve kruća i sve je manje ima."³⁸ (*Rivista Illustrata*, 15. 5. 1897.). Poslušavši savjet poznatoga kritičara Herdera, Goethe pronalazi u narodnoj poeziji svoju muzu nadahnuća, baš kao i Tommaseo kojega Vuk Stefanović Karadžić upućuje na narodnu poeziju kao na izvor spoznaja o slavenskim narodima, ističe Karaman³⁹, upozoravajući istovremeno na važnost spašavanja narodnih pjesama od zaborava, posebno onih slavenskih⁴⁰, na čemu četiri desetljeća prije njega inzistira i Tommaseo:

"U ženevskoj sam univerzalnoj knjižnici pročitao jedan članak o zbirci srpskih pjesama od kojih su mnoge posvećene našem Kraljeviću Marku. Taj je pukovnik Pepe pisao u nekom svojem članku da se originalna poezija ne može očekivati nego od Slavena kao najmlađih naroda na civilizacijskoj stazi. Dao Bog da je to istina."⁴¹ (Tommaseo 1840: 110).

Osim Tommasea koji je svojim talijanskim prijevodima Vukove zbirke pobudio interes za narodne pjesme na zapadnoj obali Jadrana, među zaslužnim se imenima za očuvanje narodne poezije u Italiji spominju imena poput Emilija Teze i Luigija Carrera te liječnika Atanasija Basettija koji je prema Tommaseovu kazivanju prvi u toj zemlji objavio zbirku narodnih pjesama prikupljenih na Apeninima⁴². Od iznimne je

³⁷ "Ben diceva Tommaseo, che dal povero popolo aveva sempre concetto grande: 'Queste indagini care sono come un pellegrinaggio alla patria e all'altare di ogni poesia e d'ogni affetto. Queste due fiamme sorte nell'anima dell'umile popolo stanno eterne, e di là si diffondono per quella parte di letteratura e di civiltà'. Mentre in quel gioiello della letteratura croata che sono le sue *Iskrice*, soggiunge: 'Nelle canzoni è la storia nostra, ivi cerchiamo il bene nostro ed il male. Gli altri popoli le nostre canzoni leggono e traducono e ammirano: noi ce ne vergogniamo o ridiamo; inciviltà barbarie! Raccogliamo, fratelli, la nostra ricchezza innanzi che il vento dell'età la disperda'".

³⁸ "Dal popolo o da coloro che più sentirono il popolo, hanno i grandi scrittori tolto il colore, la vita, il movimento ispirato del dire: e man mano che la letteratura del popolo s'allontana, irrigidisce e vien meno."

³⁹ Važnost narodne poezije prepoznata je i s druge strane Jadrana, a njezinim se proučavanjem bave brojni znanstvenici poput Ermolaa Rubierija, jednoga od najvećih poznavatelja talijanske narodne poezije: "La poesia popolare è parte relevantissima nella storia delle nazioni, perchè ad essa si rannoda la storia della lingua e dei dialetti, della famiglia e della patria, delle glorie e delle sventure, della fede e degli affetti, delle tradizioni e delle speranze, del passato e del futuro, perchè essa è memoria e vita non solo, ma anche presagio, or lieto, or funesto, or promessa, od condanna" (*Rivista Illustrata*, 15. 5. 1897.).

⁴⁰ Vrlo važan djelić mozaika slavenske narodne tradicije su i hrvatske narodne pjesme, o kojima Rus Pipin Spasović piše: "U celom hrvatske junačke pjesme predstavljaju znamenit, u Europi primjer živoga, narodnoga spasa. U istih ustaju pred nama prava vremena homerske poezije sa svimi svojstvi njezine arhaične tvornosti i obćenitosti" (*Rivista Illustrata*, 15. 5. 1897.).

⁴¹ "Nella Biblioteca universale di Ginevra ho letto un articolo sopra un libro di poesie serviane, delle quali poesie molte sono in onore del nostro Marco Kraglievich. Questo colonello Pepe diceva in un suo articolo, che poesia originale non può più aspettarsi se non da' popoli slavi, come da più giovani nella via della civiltà. Voglia il cielo che ciò sia vero."

⁴² Kao sakupljači narodnih pjesama spominju se i neka druga imena. Dubrovčanin Giovanni Ferić je na nagovor povjesničara Giovannija Mülera prikupljao narodne pjesme iz Ilirije i njih trideset sedam

važnosti uloga Crkve kao i predstavnika klera obje konfesije koji nisu blagonaklono gledali na narodnu poeziju⁴³ te književni rad Slovenca Kopitara koji je prvi ponudio potpunu zbirku slavenskih narodnih pjesama. Osim spomenutih imena, važna uloga u afirmaciji slavenske narodne poezije svakako pripada Vuku Karadžiću koji, primjećuje Karaman, pogrešno naziva prikupljene pjesme samo srpskima, budući da je među njima bio i veliki broj hrvatskih narodnih pjesama. Zbog te Karadžićeve pogreške stranci slavenske narodne pjesme, među kojima je veliki broj hrvatskih pjesama, nazivaju uglavnom samo srpskima, a za Karadžićevom se pogreškom poveo i Tommaseo: "čak je i Dalmatinac Tommaseo nazivao srpskima pjesme iz Dalmacije, kao što je srpskim nazivao i jezik u Dalmaciji"⁴⁴ (*Rivista Illustrata*, 15. 6. 1897.). O Vukovoj zbirci narodne poezije, objavljenoj prvi put u Beču 1814. godine, Tommaseo se izjašnjava vrlo pozitivno: "Ona je urađena s umjerenom samovoljom i vjerskom ljubavi, sačuvavši iz narodnih pjesama neke besmislenosti i nepravilnosti koje mogu biti korisne u povijesti svih slavenskih jezika"⁴⁵ (*Rivista Illustrata*, 15. 6. 1897.), dok govoreći o samim pjesmama zaključuje: "Ovo je najstarije, najepičnije i najuzvišenije pučko pjesništvo u Europi: ovo su slavenskomu puku dokazi plemenitosti i proroci sjajne budućnosti" (*Rivista Illustrata*, 15. 6. 1897.).

U članku se posebno ističe važnost Tommaseove uloge u afirmaciji, prikupljanju⁴⁶ i prijevodu⁴⁷ narodne poezije kojoj je, među ostalim, posvećen i esej *Dei canti del popolo dalmata* kojim Šibenčanin daje veliki prinos psihološkomu i moralnomu

---

objavio u latinskome prijevodu zajedno s esejom *Lingua illiricae poemata triginta septem, latinis carminibus reddita a Georgio Ragusino, adita anno 1798*. Prvi koji je ostatku Europe otkrio ljepotu slavenske poezije bio je Alberto Fortis koji je u svojem *Putu po Dalmaciji* objavio Hasanaginicu u originalu i u talijanskome prijevodu. Hasanaginicu je potom na njemački 1778. godine preveo Goethe i objavio u *Stimmen der Völker*, na francuski Charles Nodier i Prospero Mérimé, na slovenski Slowak, na mađarski Kazinsky, a na engleski u *Apology for tale of wonder* Walter Scott pod naslovom *The Morlachian fragment after Goethe*. Originalni je tekst Hasanaginice pronađen među dokumentima ugledne splitske obitelji Papali i njegov autor može biti Alberto Papali, a balada je prvi put objavljena 1882. godine u trideset drugom broju dubrovačkoga *Slovinca* pod naslovom *Narodna pjesma iz Spljeta* (*Rivista Illustrata*, 1. 6. 1897.).

⁴³ Domentijan u žitju svetog Save iz 13. stoljeća bilježi kako je svetac narodne pjesme držao štetnima, dok Ciampoli ističe da su katolički svećenici smatrali narodnu poeziju poganskom kugom (*Rivista Illustrata*, 15. 6. 1897.). S druge strane, važno je napomenuti da je početak hrvatskoga narodnog preporoda nagovijestio 1813. godine proglas zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca *Poziv na sve duhovne pastire svoje biskupije* u kojem traži da se počnu prikupljati "[...] obsebne riječi hrvatske ili slavonske, skakojake poslovice i narodne pjesme" kako bi se osjetila "obilnost, krasota i snaga" jezika hrvatskoga. Osim biskupa Vrhovca za očuvanje usmene hrvatske baštine zaslužni su i neki drugi pripadnici klera poput dubrovačkoga biskupa Mate Vodopića ili fra Grga Martića.

⁴⁴ "Perfino il dalmata Tommaseo chiamò serbi i canti di Dalmazia, come pure chiamò serba quella lingua."

⁴⁵ "Essa fu fatta, con parco arbitrio e religioso amore, conservando de'canti del popolo ancor certi idiotismi e irregolarità che alla storia di tutte le lingue slave possono giovare anch'esse."

⁴⁶ Osim Tommasea, i drugi se znanstvenici bave prikupljanjem narodnih pjesama. Po uzoru na Homerovu *Ilijadu* i *Odiseju* Stojan Novaković objedinjuje sve narodne pjesme iz kosovskoga ciklusa u jednu kosovijadu, godine 1877. Hrvat Armin Pavić objavljuje *Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389.*, a fra Grga Martić 1886. godine *Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389* (*Rivista Illustrata*, 1. 8. 1897.).

⁴⁷ Cesare Cantù o Tommaseovim prijevodima narodne poezije piše: "È impossibile veder quelle raccolte senza un senso d'ammirazione, senza convenire che qualche strofa d'amore compra tutti i sonetti petrarchisti" (*Rivista Illustrata*, 1. 8. 1897.).

proučavanju narodnih pjesama⁴⁸ kojih se dotiče gotovo u svim svojim djelima. Slavensku narodnu poeziju Karaman dijeli u četiri razdoblja⁴⁹ od kojih je, po njegovu mišljenju, umjetnički najvrjednije drugo razdoblje, čija posebnost leži u činjenici da je potaknut porazom, a ne pobjedom i o kojemu Tommaseo između ostaloga piše: "Kosovska bitka u kojoj je srpsko kraljevstvo poraženo, zvoni još u tim pjesmama gdje se isprepleću legenda i povijest povezujući viteštvo i homerstvo"⁵⁰ (*Rivista Illustrata*, 1. 8. 1897.). Pozivajući se na Friedricha Augusta Wolfa i njegovo djelo *Prolegomena ad Homerum* u kojemu dovodi u sumnju Homerovo autorstvo *Ilijade i Odiseje*, autor članka primjećuje sličnosti među slavenskim i grčkim narodnim pjesmama, o čemu piše i Giulio Bajamonti u članku "Il Morlacchismo d'Omero" objavljenom 1797. godine u *Nuovo giornale Enciclopedico d'Italia*⁵¹, dok Melko Lucianović u svojem djelu *Letteratura popolare dei Croati-Serbi* objavljenom u Trstu 1895. godine opaža brojne sličnosti među djelima koja se pripisuju Homeru i slavenskih narodnih pjesama⁵².

Tommaseo ljepotu narodnih pjesama pripisuje vrlini i toplini obiteljskoga doma koji u narodnim pjesmama predstavlja svetište; baš kao i Kraljević Marko, on uspomenu na majku drži svetom: "Majka je poput stepenice kojom se obožavanje i ljubav penju iz zemaljskih u nebeske krajeve"⁵³ (*Rivista Illustrata*, 1. 10. 1897.). Majka je u narodnim pjesmama prikazana kao anđeo čuvar, a junak s majčinim mlijekom prima ljubav, vrlinu i pobožnost; ona je prva i glavna karika o kojoj ovisi obitelj, a potom i nacija. Tommaseo svoju majku, Katarinu Chevessich⁵⁴,

⁴⁸ Karaman donosi popis Hrvata koji su objavljivali prijevode na talijanskome: Tommaseo, *Canti popolari toscani, corsi, illirici, greci, raccolti ed illustrati* (1842.), Francesco Carrara, *Canti del popolo dalmato* (1849.), Chiudina Giacomo, *Canti del popolo slavo* (1878.), Petar Kasandrić, *Canti popolari epici Serbi* (1884.), Zarbarini Gregorio, *Saggio di traduzioni dal Serbo* (1887.), Ferdinando de Pellegrini, *Canti popolari slavi tradotti in versi italiani* (1845.), Nicolò Giakšić, *Saggio delle memorie dalmate* (1840.), Grubišić Antonio-Agostino (petnaesti i šesnaesti broj pulskih novina *Il Diritto Croato*, 1889.), Giovanni Nikolić (*Nazionale, Narodni list, Domenica, Palestra*), M. A. Vidović, Marko Sabić (*Il Diritto Croato*), Marco Bruère-Derivaux, prema riječima prof. Gregorija Zarbarinija nakon Fortisa najveći prevoditelj 19. stoljeća. Od Talijana koji su se, među ostalim, bavili i slavenskom narodnom poezijom Karaman spominje Ermolaa Rubierija (*Storia della poesia popolare italiana*) i Domenica Ciampolija (*Letterature Slave*), a od Poljaka Mickiewiczza koji Kraljevića Marka uspoređuje s kraljem Arturoom (*Rivista Illustrata*, 1. 7. 1897.).

⁴⁹ Prvome razdoblju pripadaju mitološke pjesme u kojima prevladava fantastično, drugome razdoblju od 12. do 14. stoljeća povijesne pjesme u kojima prevladavaju motivi Kosovske bitke i dinastije Nemanjića, u trećemu romantičarskom periodu prevladavaju legende, a u četvrtome razdoblju nacionalno buđenje i borba za neovisnost.

⁵⁰ "La battaglia di Kosovo dove il regno Serbico perì, tuona ancora in quei canti dove la leggenda e la storia si confondono per congiungere insieme il cavalleresco e l'omerico."

⁵¹ Članak je također objavljen u dvadesetome i dvadeset prvome broju zadarskih novina *La Voce Dalmatica* 18. i 25. svibnja 1861.

⁵² Sličnosti o kojima govori Lucianović uglavnom se odnose na pitanje forme, jezika, ponavljanja i opisa, a zajednički je motiv slavenskim i grčkim pjesmama ptica koja ima ulogu glasnika.

⁵³ "La madre è quale un gradino per cui la venerazione e l'amore ascendono dalle terrene alle cose celesti."

⁵⁴ Neki znanstvenici poput Alessandra Aspesija i Marije Luise Astaldi pogrešno navode prezime Tommaseove majke; Chessevich umjesto Chevessich. U matičnoj knjizi umrlih (1826.–1846., Tomo II, 3 gennaio 1838–9 luglio 1846) župe sv. Jakova u Šibeniku pod rednim brojem 30 na str. 5–6 zabilježen je podatak o smrti Caterine Tommaseo. Catarina Tomaseo; anni di età: anni 63; religione: cattolica; condizione: mercadante; patria e domicilio: nata nell'isola di Brazza e domiciliata in Sebenico nella Parrochia di Santo Spirito; indicazione dei genitori: Zuane Chevessich padre, Francesca Tomaseo madre;

opisuje po uzoru na tradiciju narodnih pjesama; ona je osoba koja mu je usadila sve vrline majčinim mlijekom i čiji je pramen kose, poput amajlije, nosio cijeloga života omotan oko prstena⁵⁵. Ljubav za rodnu Dalmaciju i slavenski narod, koja je u njemu oduvijek tinjala, aktivirana je majčinom smrću nakon koje nastaje "prosa illirica" *Uspomeni majke svoje* čije je žarište u obiteljskim uspomenama, baš kao što je slučaj i u narodnim pjesmama. Majka je i u ovome ostvarenju prikazana kao anđeo čuvar koji bdije nad sudbinom voljenoga sina:

"Vratio sam se nakon mnogo godina pod krov kucie otacastvene moje: a nissam nassao nego dva greba studena ne mogucia ni cuti ni viditi suze ni glase moje. Alli ti, majko blaga, cujes i divis sve sto ja muklo govorim s'dusom pokorenom mojom: ti mene uzvodis da ruke kroz dughu i trudni put moj: ti meni govoris tiim glasim sladke rici od mudrosti duhovne, od milosti neumorene". (Tommaseo 1840: 150).

Majčine suze čest su motiv u Tommaseovoj odi majci: "Nissam ja vidio suze tvoe, udovice jadna; nissam ja cuo potuxegnje tvoe: nissi ti meni prikazala rane serca tvoga: kakono tugin, bio sam ia tebi, xalosna moja" (Tommaseo 1840: 149), baš kao i u narodnoj poeziji (Šarac gorkim suzama najavljuje skorbu smrt svojega gospodara Kraljevića Marka).

3. O NEKIM TOMMASEOVIM KOMENTARIMA TALIJANSKIH PRIJEVODA SLAVENSKE NARODNE POEZIJE

Razdoblje najširega zanimanja u europskome okviru, za slavenske narodne pjesme prva je polovina 19. stoljeća⁵⁶. Spomenuti interes za pučku poeziju ne jenjava ni krajem istoga stoljeća o čemu svjedoči uredništvo dvotjednika *Rivista Illustrata* koje 1894. i 1895. godine donosi nekoliko prijevoda slavenske narodne poezije na talijanski jezik autora Giovannija Nikolicha⁵⁷ popraćenih Tommaseovim komentarima⁵⁸. Radi se o narodnim pjesmama objavljenima u zbirci *Srpske narodne pjesme* Vuka Karadžića koje se u talijanskome prijevodu mogu čitati u Tommaseovoj zbirci *Canti popolari, toscani, corsi, illirici, greci*. Usporedbom Tommaseova i Nikolicheva prijevoda narodne poezije zaključujemo da su Tommaseovi prijevodi bliži originalu, gotovo da se radi o filološkim prijevodima, dok su Nikolichevi prijevodi, u kojima je najčešća figura elipsa, znatno slobodniji. Kao primjer navodimo

date e luogo della morte: li 22. Luglio 1838. in casa propria; data e luogo della visita: li 23. Luglio 1838.; data e luogo della tumulazione: li 23. Luglio 1838. nel Cimiterio Comunale; ultima malattia e motivo della morte: da febre nervina.

⁵⁵ "Sahranio sam, kao blago veliko, vlase od castive glave tvoe: zavesane jessu okolo parstena moga: svaki dan ljubim ovu dragu uspomenu maike moje" (Tommaseo 1840: 149).

⁵⁶ Polaznu točku bavljenja ovom problematikom kod nas označio je neobjavljeni doktorat Ive Frangeša, *Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodilaca, 1771.-1849.*, a spomenutom se problematikom bavio i Mate Zorić u svojim mnogobrojnim radovima.

⁵⁷ O ovome intelektualcu aktivnom početkom 20. stoljeća malo se zna osim da je najvjerojatnije bio podrijetlom s Hvara i da je djelomice na talijanski preveo Njegošev *Gorski vijenac* (Tomas 2008: 148). Osim Nikolicha brojni su dalmatinski intelektualci pokazivali veliki interes za slavensku narodnu poeziju i njezino prevođenje na talijanski jezik, poput Nikole Jakšića, Petra Kasandrića, Giacoma Chiudine, Giuseppa Ferrari-Cupillija, Artura Cronie, Luigija Gjuricha.

⁵⁸ Isti su komentari objavljeni i uz Tommaseov prijevod u *Canti popolari, toscani, corsi, illirici, greci*. Za detaljnije informacije o Tommaseovim prijevodima slavenske narodne poezije upućujemo na rad Drndarski (1989) kao i na radove Valtera Tomasa (1999; 2011).

narodnu pjesmu *Ženidba kralja Vukašina* (Karadžić 1987: 83) koju su i Tommaseo i Nikolich preveli *La madre di Marco Craglievich*⁵⁹. Stihove: "Knjigu piše Žura Vukašine, / U bijelu Skadru na Bojani, / Te je šalje na Hercegovinu / Bijelome gradu Pirlitoru, / Pirlitoru prema Durmitoru, / Vidosavi ljubi Momčilovoj" (Karadžić 1987: 83) Tommaseo prevodi "Una lettera scrive Vucassino il mingherlino / Nella candida Scodra sulla Boiana, / E la manda in Erzegovina / Nella candida città di Pirlitore, / Pirlitore di contro a Dormitore, / A Vidosava moglie di Moncilo" (Tommaseo 1842: 40), dok je, kao što je već rečeno Nikolichev prijevod mnogo slobodniji: "Una lettera scrive il mingherlino / Re Vucassin segretamente, e scritta, / Con segreto messaggio a Pirlitore / Di contro a Dormitor nella scoscesa / Erzegovina alla gentil la manda / Vidosava consorte al valoroso / Duce Moncillo" (*Rivista Illustrata*, 15. 9. 1894.). U komentaru objavljenom uz Nikolichev prijevod Tommaseo ističe da se radi o jednom od najljepših opisa krajolika u narodnim epskim pjesmama te zaključuje da je autor vjerojatno bio upoznat s Horacijevom epikom. Tommaseova opsjednutost likom Marka Kraljevića vidljiva je već i u prijevodu samoga naslova koji potpuno odstupa od originala, kao i u komentarima gdje se primjerice umjesto imena Jevrosima koristi sintagma "majka Kraljevića Marka": "Zamislimo da je ubijeni junak stric, velikodušna sestra majka Kraljevića Marka, srpskog Ahila i Herkula."⁶⁰ (*Rivista Illustrata*, 15. 9. 1894.). Od originala odstupa i prijevod narodne pjesme *Marko Kraljević i Ljutica Bogdan* (Karadžić 1987: 161)⁶¹, koju je Nicolich preveo *Marco e il Bizzarro* (*Rivista Illustrata*, 15. 12. 1894.), a Tommaseo *Modestia e coraggio* (Tommaseo 1842: 273). Po Tommaseovu mišljenju ova je narodna pjesma istinska oda nekim ljudskim vrijednostima kao što su skromnost i hrabrost, a glavni je junak i u ovome slučaju Marko Kraljević koji strepi od okršaja s Ljuticom Bogdanom. U prijevodu narodne pjesme *Marco e Vuco generale* (*Rivista Illustrata*, 15. 2. 1895.) Nikolich se nije puno udaljio od njezina originalnoga naslova, *Marko Kraljević i Vuča đeneral* (Karadžić 1987: 179) dok ju je Tommaseo preveo *Una prodezza di Marco* (Tommaseo 1842: 210) ističući u komentaru da se naracija u pjesmi razvija na granici epopeje i šale što dovodi do stvaranja nove književne vrste. Nerealne opise Markova junaštva, njegova vjernog konja i ljudi s kojima dolazi u kontakt Tommaseo drži osnovnim pokretačima radnje koji pobuđuju zanimanje kod čitatelja: "Zato što priča počiva na neobičnome pretjerivanju. I koliko su uopće povijesne ličnosti Herkul, Ahil, Orlando o kojima nas uči Vico"⁶² (*Rivista Illustrata*, 15. 2. 1895.).

Kao primjer identičnoga prijevoda naslova donosimo prijevode narodnih pjesama *Carica Milica i Vladeta vojvoda* (Karadžić 1987: 222) i *Obretenije glave kneza Lazara* (Karadžić 1987: 234) koje u Tommaseovu i Nikolichev

⁵⁹ Okosnicu priče čini nevjerna Vidosava, žena vojvode Momčila, koju na preljub nagovara kralj Vukašin. Uz Vidosavinu pomoć, Vukašin ubije Momčila kojega ne uspijeva spasiti ni njegova sestra Jevrosima. Na smrtnoj postelji Momčilo nudi svomju krvniku Vukašinu ruku svoje sestre Jevrosime, iz njihova će se braka roditi Marko Kraljević, slavenski Ahil, kako ga naziva Tommaseo.

⁶⁰ "E l'ucciso eroe pensiamo ch'è zio, la generosa sorella pensiamo ch'è madre di Marco Craglievich, l'Achille e l'Ercole Serbo."

⁶¹ Prevoditelj Nikola Jakšić ovu pjesmu prevodi *L'incontro di Craglievich Marco e Bogdan Gliutizza* (Nižić 1984: 55).

⁶² "Perché nell'esagerazione fantastica è storia. E quanto storica gente sieno Ercole, Achille, Orlando imparate da Vico".

talijanskome prijevodu glase *Il traditore di Cossovo* (*Rivista Illustrata*, 1. 3. 1895. i Tommaseo 1842: 129) odnosno *Il capo di Lazzaro* (*Rivista Illustrata*, 15. 3. 1895. i Tommaseo 1842: 137). U komentaru prve pjesme Tommaseo objašnjava da se radi o posljednjoj epizodi koja je prethodila Kosovskom boju u kojem se kristalizira lik izdajnika Vuka Vrankovića⁶³, dok se u drugome komentaru osvrće na sudbinu kneza Lazara koji je nakon Kosovske bitke proglašen svetim i čiju je glavu od ptica grabljivica spasio mladi Turčin, sin kršćanina (*Rivista Illustrata*, 15. 3. 1895.). Sudeći po originalu, mladi je Turčin bio sin kršćanke, ne kršćanina kako nalazimo u Tommaseovu komentaru: "Jeste Ture, al' je od robinje, / Rodila ga Srpkinja robinja" (Karadžić 1987: 234).

S gledišta tradicije narodnih epskih pjesama posebno je zanimljiva pjesma *Banović Strahinja* (Karadžić 1987: 191) koja u Nikolichevju prijevodu glasi *Il Bano Straini* (*Rivista Illustrata*, 1. 4. 1895.) dok ju je Tommaseo preveo *Il genero di Giugno Bogdano* (Tommaseo 1842: 258). Smatramo da Tommaseov prijevod, karakterističan po upotrebi litote, odstupa od tradicije narodnih epskih pjesama koje uvijek imaju u naslovu lik glavnoga junaka kojemu je pjesma posvećena⁶⁴. Čini se da je u ovome slučaju Tommaseo smatrao da je od glavnoga lika Banovića Strahinje važniji Jug Bogdan koji odbija poslati devet Jugovića s banom Strahinjicom na Kosovo da spasi otetu kćer, suprugu bana Strahinjica. U komentaru Tommaseo donosi svoju definiciju narodne poezije: "Drama, epopeja, priča i roman; kao što je uobičajeno upravo narodno pjesništvo"⁶⁵ (*Rivista Illustrata*, 1. 4. 1895.) i zaključuje da se narodna poezija naslanja na moderni povijesni roman budući da ona također ima određeni događaj ili mjesto kao polazište radnje. U nastavku komentara Tommaseo kao glavni problem, na primjeru Strahinjiceve supruge, postavlja ulogu i položaj otete žene koja, nakon što je zlostavljana, nema čak ni ime. S druge strane, makar neizravno, upućuje kritiku i patrijarhalnomu modelu ponašanja, muškarcima tzv. junacima te progovara o odnosu očeva prema kćerima⁶⁶. Nemajući drugoga izbora, ban Strahinja preodjeven u Turčina odlazi sam spasiti suprugu te susreće pijanoga derviša. Strahinjic i derviš, iako na suprotnim stranama, dijele istu sudbinu odbačenih te gotovo dolazi do pomirenja. U završnome dijelu Strahinjic pronalazi suprugu i ne dozvoljava da ju se pogubi, oprašta joj (iako nije kriva što je oteta) te oprašta Jugovićima izdaju. Na kraju svojega komentara Tommaseo izdvaja nekoliko motiva, po njegovu mišljenju klasičnih za narodnu poeziju: "Hrabar strah odvažnoga; turski svećenik pijan i zahvalan; tučnjava, oprost: stvari su koje čine srpske pjesme ravnima najljepšim pjesmama svijeta"⁶⁷ (*Rivista Illustrata*, 1. 4. 1895.).

⁶³ U originalu stoji Vuk Branković (Karadžić 1987: 222).

⁶⁴ Sanja Roić ističe da se Tommaseovo kulturološko posredništvo iščitava upravo iz promjena naslova pjesama koji otvaraju jednu novu mogućnost percepcije, a ujedno nude niz informacija kulturološkoga i jezičnoga karaktera neophodnih za razumijevanje teksta (Roić 2008: 105).

⁶⁵ "Dramma, epopea, e storia e romanzo; come suol essere appunto la poesia popolare."

⁶⁶ O ulozu koju žena treba imati u društvu Tommaseo piše Federicu Ozanamu u pismu iz 1851. godine: "Abbiano tutte alle mani un mestiere che possa loro campare la vita e affrettino il tempo quando la donna potrà vivere la vita indipendente dall'uomo, potrà seco trattare da pari a pari; e per amore e per ragione e per dovere gli cederà, non per legge iniqua o per necessità ferrea" (Aspesi 1962: 200).

⁶⁷ "Il coraggioso spavento del prode; il prete turco briaco e riconoscente; la zuffa, il perdono: son cose che agguagliano la poesia serbica alle più possenti del mondo."

4. ZAKLJUČAK

Periodične su publikacije izvorni dokument za interpretaciju određenoga povijesnog trenutka i svjetonazora (Hergešić 1936: 95), mišljenja smo stoga da su u stanju, ponekad mnogo vjerodostojnije i od nekih povijesnih studija, prikazati duhovnu esenciju određenoga razdoblja. Dalmatinsku periodiku na talijanskome jeziku u 19. stoljeću karakterizira veliko zanimanje za Tommaseovu ulogu i njegov rad na afirmaciji, prevođenju i širenju slavenske narodne poezije, usmene književnosti i folklora te sukladno tome u spomenutom razdoblju primjećujemo veliki broj motiva iz slavenske mitologije, narodnih pjesama i usmene tradicije. Kao središnji slavenski motiv dominira lik Kraljevića Marka, sveslavenskoga borca za pravdu u kojemu Tommaseo prepoznaje izvor romantičarskoga nadahnuća i mitološku poveznicu budućega ujedinjenja svih slavenskih zemalja. Zastupljenost slavenskih tema i motiva u dalmatinskoj periodici odraz je stanja na društveno-političkoj pozornici u Dalmaciji u spomenutom razdoblju, a svjedoči o aktualnosti Tommaseove ideje o dalmatinskoj naciji i kulturološkome i političkome suživotu dalmatinskih Hrvata i Talijana. Autori zastupljeni u ovome radu predstavljaju zadnju generaciju sljedbenika Tommaseove slavo-dalmatinske ideje jer se već nakon 1900. godine osjeća postupni odmak od slavenskih tema i motiva te od hrvatske književnosti općenito, čiji se položaj u talijanskim periodičkim izdanjima marginalizira, a njezina se vrijednost, u potpunoj suprotnosti s Tommaseovim stavovima, podcjenjuje do te mjere da joj se ne priznaje sposobnost prenošenja umjetničkoga doživljaja.

LITERATURA

Alacevich, Angelico. 1930. "Giornali che si pubblicarono in Dalmazia in lingua italiana". *Il Dalmatino* 54: 58–59.

Andrić, Ivo. 1976. "O Vuku kao piscu". *Umetnik i njegovo delo*, II. Sarajevo: Svjetlost.

Aspesi, Alessandro. 1962. *Niccolò Tommaseo controluce*. Torino: Edizioni Palatine.

Astaldi, Maria Luisa. 1966. *Tommaseo come era*. Firenze: Sansoni editore.

Badurina, Natka. 1992. "Bibliografija talijanističkih priloga u časopisima iz preporodnog razdoblja (1835–1849)". *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*. Zbornik III. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: 325–371.

Badurina, Natka. 1994. "Bibliografija talijanističkih priloga u hrvatskoj periodici pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća". *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*. Zbornik IV. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: 365–447.

Badurina, Natka. 1995. "Slika o drugome. Predodžba o Italiji u hrvatskim časopisima sredinom prošlog stoljeća". *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*.

Zbornik V. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: 229–257.

Balić-Nižić, Nedjeljka. 2007. *Talijanske i hrvatske književne teme u zadarskoj periodici u razdoblju 1818. – 1945. godine*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

Balić-Nižić, Nedjeljka. 1998. *Talijanski pisci u Zadru pred prvi svjetski rat (1900.–1915.)*. Rijeka – Fiume: Edit.

Bonazza, Sergio. 2004. "La percezione di Niccolò Tommaseo in Croazia e in Serbia". *Atti dell'Accademia Roveretana degli Agiati*, ser. VIII, vol. IV, A, fasc. II: 187–207.

Cace, Manlio. 1958. "La stampa in Dalmazia". *Rivista dalmatica* XXIX, 1, Roma: Associazione Nazionale Dalmata.

Cella, Sergio. 1974. *Profilo storico del giornalismo nelle Venezie*. Padova: Liviana

Ciampini, Raffaele. 1944. *Studi e ricerche su Niccolò Tommaseo*. Roma: Edizione di "Storia e letteratura".

Drndarski, Mirjana. 1989. *Nikola Tomazeo i naša narodna poezija*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.

Frangeš, Ivo. *Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodioca, 1771. – 1849*. Neobjavljeni doktorski rad.

Hergešić, Ivo. 1936. *Hrvatske novine i časopisi do 1848*. Zagreb: Matica hrvatska.

Karadžić, Vuk Stefanović. 1987. *Srpske narodne pjesme*. Beograd: Prosveta – Nolit.

Kilibarda, Vesna. 2004. "Un contributo allo studio dei rapporti tra Tommaseo e Njegoš". *I mari di Niccolò Tommaseo e altri mari* (a cura di Morana Čale, Sanja Roić, Ivana Jerolimov). Collana della rivista *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, vol. I. Zagreb: Filozofski Fakultet: 202–213.

Leto, Maria Rita. 1995. "La fortuna in Italia della poesia popolare serbo-croata dal Tommaseo al Kasandrić". *Europa orientalis* 14, 1: 217–287.

Marinković, Borivoje. 1960. "Prilog proučavanju književno-publicističkog rada Spiridona (Špira) Popovića (1808-1866)". *Prilozi KJIF*, 26, sv. 3–4. Beograd: Izdavačko preduzeće "Rad": 373–382.

Maštrović, Vjekoslav. 1954. *Jadertina croatica*, Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Milutinović, Kosta. 1967. "Nikola Tommaseo o Dalmaciji". *Mogućnosti* 7: 748–772.

Nižić, Živko. 1984. *Nikola Jakšić, zadarski književnik, prevodilac i rodoljub (1762 – 1841)*. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

- Perini, Federico Augusto. 1937. *Giornalismo italiano in terra irredenta*, con prefazione di Paolo Orano. Perugia: R. Università degli studi.
- Petrović, Petar Njegoš. 2005. *Gorski vijenac*. Beograd: Evro.
- Pirjevec, Jože. 1977. *Niccolò Tommaseo tra Italia e Slavia*. Venezia: Marsilio.
- Rivista Illustrata*. Zara. Stabilimento tipografico di Spiridone Artale. 1899. – 1943.
- Roić, Sanja. 1989. "Bibliografija talijanističkih priloga u časopisima iz razdoblja hrvatske moderne (1895–1905)". *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*. Zbornik I. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: 261–308.
- Roić, Sanja. 1999. "Talijanska kultura i književnost u časopisima hrvatske moderne". *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata*, a cura di F. Ferluga Petronio. Udine: Forum: 73–79.
- Roić, Sanja. 2008. "Tommaseo traduttore dall'illirico". *Niccolò Tommaseo tra letteratura e storia* (a cura di Fulvio Senardi). Trieste: Hammerle Editori: 103–111.
- Tomas, Valter. 2008. "Giovanni Nikolich e le Primorske pjesmice nel settimanale zaratino 'La Domenica' (1888–1892)". *Književnost, umjetnost, kultura između dviju obala Jadrana / Letteratura, arte, cultura tra le due sponde dell'Adriatico*. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Zadar–Nin, 3. – 4. studenoga 2006. Zadar: Sveučilište u Zadru: 143–169.
- Tomas, Valter. 1999. "*Gazzetta di Zara*" u *preporodnom ozračju*. Split: Književni krug.
- Tomas, Valter. 2011. *Hrvatska književna baština u zadarskome tjedniku "La Dalmazia" (1845. –1847.)*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Tomaseo, Nikola. 1898. *Iskrice* (predgovor napisao Danilo Petranović). Beograd-Zagreb: Srpska štamparija u Zagrebu.
- Tommaseo, Niccolò. 1842. *Canti popolari, toscani, corsi, illirici, greci* (vol. IV). Venezia: Tasso
- Tommaseo, Niccolò. 1840. *Dell'animo e dell'ingegno di Antonio Marinovich*. Venezia: Gondolieri.
- Tommaseo, Niccolò. 1976. *D'un vecchio calogero / Spisi starog kaluđera*. Zorić Mate, "Le prose 'D'un vecchio calogero' di Niccolò Tommaseo". *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia*, 41–42. Zagreb: Filozofski fakultet: 555–631.
- Tommaseo, Niccolò. 1847. *Intorno a cose dalmatiche e triestine*. Trieste: I. Papsh & C. Tip. Del Lloyd Austr.
- Tommaseo, Nikola. 1888. *Iskrice*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Zorić, Mate. 1975. "Carteggio Tommaseo-Popović, Parte seconda, I /1845". *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia*, 40. Zagreb: Filozofski fakultet: 221–293.
- Zorić, Mate. 1958. "Niccolò Tommaseo e il suo maestro d'illirico". *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia*, 6. Zagreb: Filozofski fakultet: 63–87.

Zorić, Mate. 1967. "Carteggio Tommaseo-Popović, I (1840–41)". *Studia Romanica et Anglica Zagrabienisa*, 24. Zagreb: Filozofski fakultet: 169–240.

Zorić, Mate. 1961. "Nikola Tommaseo i narodni preporod u Dalmaciji". *Zadarska revija*, 6: 3–15.

Zorić, Mate. 1979. "Preradović i Tommaseo". *Studi slavistici in ricordo di Carlo Verdiani*. Pisa: Giardini editore: 345–354.

"MARCO KRAGLIEVICH S'È DESTO. L'HAN VISTO IN CROAZIA" –
IL CONTRIBUTO DI NICCOLÒ TOMMASEO
ALL'AFFERMAZIONE DELLA POESIA POPOLARE SLAVA

L'articolo si propone di analizzare il rapporto di Niccolò Tommaseo con la lingua croata e con la tradizione letteraria slava in generale. Particolare attenzione è stata prestata al ruolo del Sebenicese alla luce del mediatore interculturale che ha contribuito all'affermazione, traduzione e diffusione dei canti popolari slavi (illirici) sulla sponda occidentale dell'Adriatico, nonché alla rinascita dello spirito della poesia orale, del folklore e della mitologia slava. Come il motivo slavo centrale di maggior spicco, presente in tutti gli articoli pubblicati nel giornale zaratino *Rivista Illustrata* nel 1894, 1895 e 1897, appare il personaggio di Marco Craglievich, l'eroe panslavo quale legame mitologico per la futura unificazione di tutti i paesi slavi. Le traduzioni fatte da Tommaseo, insieme al suo interesse per la poesia popolare slava quale l'unica manifestazione dello spirito ed il più grande frutto della creatività slava, hanno una stragrande importanza nel contesto della loro affermazione fuori dai confini del mondo slavo dove, per via delle mancate traduzioni, erano finora sconosciute. Nella seconda parte dell'articolo con alcuni esempi sono illustrate le tecniche traduttive usate nelle traduzioni della poesia slava in italiano che sono la prova di una forte permeazione della tradizione letteraria e culturale slava e quella romana nella Dalmazia ottocentesca.

PAROLE CHIAVE: *i periodici dalmati in lingua italiana, Marco Craglievich, Niccolò Tommaseo, la poesia popolare slava, le traduzioni in italiano della poesia popolare slava*

